http://dx.doi.org/10.18778/7969-626-0.06

Зоряна Купчинська

Львівський національний університет ім. Івана Франка

Способи вираження посесивності в мікротопонімії та ойконімії України

Посесивність є універсальним явищем, яке реалізується на різних рівнях буття, зокрема в системі мови [Категория бытия и обладания в языке 1977; Категория посессивности в славянских и балканских языках 1989; Селиверстова Ольга 1983; Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность 1996; Чинчлей Корнелия 1990]. Категорія посесивності – одна з різновидів більш загальної категорії релятивності – включає кілька субкатегорій, в основі яких лежать відношення володіння, належності, партитивності тощо [Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность 1996: 100]. Лінгвістика розглядає морфологічні категорії, які забезпечують посесивність у мові. Це, в першу чергу, присвійні прикметники та займенники, а також родовий, давальний належності та інші синтаксичні конструкції. В мові посесивність реалізується різноманітними способами і на багатьох мовних рівнях. Онімна система України репрезентує в основному посесивні назви, які сформувалися на базі сполучення присвійного прикметника та іменника, це стосується як антропонімії, так і топонімії. Стосовно географічних назв, то субстантивація зумовила появу великого масиву посесивів на *-*j*ь, *-*in*ъ, *-*ov*ъ/-*ev*ъ на території України від найдавнішого документованого історичного періоду. Однак належність географічного об'єкта виражали й інші типи ойконімів: назви на -івка (Василівка), -щина (Романівщина), -иха (Юрчиха), -івці (Гринівці), -инці (Кузьминці), -иця (Тарасиця) та ін. Крім цього, окремі групи назв на *-*itji* та *-ь*sk*ъ також містять фрагменти належності, що пов'язано з явищами на апелятивному рівні (див. детальніше [Купчинська 2009: 83–91]). Genetivus possessivus був актуальний на загальномовному рівні, і це синтаксичне явище частково поширилося і на топонімний. Родовий належності як граматична реалізація присвійності для української ойконімії не характерна, однак в мікротопонімії засвідчено значний пласт таких назв.

Посесивність є семантично-граматичною категорією, тому основні засоби вираження, що бувають полісемічні, належать граматиці, а лек-

сичні засоби більш точні і однозначні [Писаркова 1974: 176]. Підтвердженням цього є архаїчна ойконімія та мікротопонімія: семантичний аспект реалізується у тому, що обов'язковою твірною основою топоніма має бути власна назва людини, а граматичний проявляється формою географічної назви. Якщо з часом граматичний аспект на ойконімному рівні у деяких випадках починає превалювати, і тоді появляються географічні назви, які є результатом формального творення назв, то в мікротопонімії, особливо сучасній, ми спостерігаємо абсолютну перевагу семантичного начала. А це, очевидно, дає нам підстави стверджувати, що все ж таки і на ойконімному рівні на ранньому етапі формування переважав семантичний аспект.

Виділяємо такі спільні для ойконімії та мікротопонімії способи вираження посесивності:

1. Субстантивація присвійних прикметників

Географічні назви у формі словосполучень з присвійними прикметниками поступово „стягувалися", відбувалося „насичення" атрибутивного компонента, внаслідок чого і появилися ойконіми із суфіксами *-*j*ь, *-*in*ъ, *-*ov*ъ. Присвійні прикметники із суфіксами *-*in*ъ, *-*ov*ъ виникли пізніше, ніж прикметники з *-*j*ь, це явище позначилося і на посесивній ойконімії всіх слов'янських земель. Географічні назви на *-*in*ъ, *-*ov*ъ/-*ev*ъ масово появилися уже після часткового занепаду посесивів на *-*j*ь. Ареал посесивної ойконімії на *-*in*ъ, *-*ov*ъ/-*ev*ъ є значно насиченішим та інтенсивнішим упродовж усіх хронологічних зрізів, ніж ареал географічних назв на *-*j*ь. Число ойконімів на *-*in*ъ, *-*ov*ъ невпинно збільшувалося, а кількість назв на *-*j*ь фактично не зростала в останні п'ять – шість століть. Це величезний пласт архаїчної ойконімії України на *-*j*ь (≈ 1100 одиниць), напр., **Житомир** (Житомиръ, Житомыръ, Żytomierz); Жт., Житомирський; **2011**, ЕД УАТУ; **1946**, УкрАТП, 1; **к. XVIII-I пол. XIX** ст., ПШл, 445; **1898**, ПКВГ IV, 2; **1865**, Оп ДА, 251; **1789**, Арх, III, V, 1, 70, 141; **1789**, Арх, VII, III, 548; **1765**, Арх, V, II, 1, 55; **1758**, AGZ, XXIII, 362; **1754**, Арх, I, IV, 516, 520, 595; **1735**, Арх, III, III, 191, 293; **1721**, Арх, V, I, 287; **1710**, AGZ, XXV, 135; **1695**, Арх, I, XII, 268; **1695**, AGZ, XXIV, 498, 501; **1682**, Арх, II, II, 435, 481; **1657**, AGZ, XXI, 228; **1656**, ВілД, 43; **1650**, Гал.л., I, 530; **1643**, Арх, I, VI, 777, 778; **1621**, Арх, I, VII, 497; **1609**, ŹDź, XXI, 135, 22; **1605**, ДМВН XVII; **XVI-XVII ст**., ŹDź, XXII, 2, 4, 7, 23...; **1595**, ККПС, 17, 20, 24, 32; **1570**, ŹDź, XX, 14, 25, 33; **1563**, РИБ, XXX, 676; **1557**, AS, 16, 18...107; **XVI ст**., Клеп., 3, 12; **XVI ст**., MS, III, 38; **1522**, AS, III, 244; **1505**, АЛМ, I, 718; **1501**, Арх, VI, I, 2; **1497**, РИБ, XXVIII, 167; **1471**, Арх, VII, II, 5; **1441**, Оп ДД, 363; **1053**, Оп ДД, 363), *-*in*ъ (≈ 3000 одиниць), напр., **Милятин Старий**

(Milatyn Stary, Милятин, Milatyn); Лв.; Буський, Милятинська сільрада; **2011**, ЕД УАТУ; **1966**, ЛО, 27; **1946**, УкрАТП, 1392; **1931**, ЛШ, 124; **1903**, ЛШ; **1893**, SORG, 238; **1819–1820**, ЦДІАЛ, ф.20, оп.XVIII-162; **1785-1788**, ЦДІАЛ, ф.19, оп.XVIII-125; **XVII–XVIII ст.**, Скочиляс, 97, 306; **1649**, Ж, IV, 283; **1485**, AGZ, XVIII, 269; **1471**, AGZ, XV, 127; **1439**, AGZ, XIII, 76; **1431**, AGZ, V, 65), *-*ovъ*/-*evъ* (≈ 7500 одиниць), напр., Видинів (Widynów, Widynow, Wydinow); І-Фр.; Снятинський, Видинівська сільрада; **2011**, ЕД УАТУ; **1946**, УкрАТП, 801; **1893**, SORG, 536; **1843**, СШ; **1819–1820**, ЙФМ, 53; **1785–1788**, ЙФМ, 53; **XVII–XVIII** ст., Скочиляс, 190, 217; **1579**, ŹDź, XVIII, I, 101; **1439**, AGZ, XII, 54, 55; **1416**, AGZ, V, 39.

Що стосується мікротопонімії, то, як свідчать історичні джерела, так і сучасні спостереження над мікротопонімією, субстантивація присвійних прикметників – це теж поширений спосіб номінації мікрооб'єктів. Історичні пам'ятки з XVI ст. і до сьогодні засвідчують такого типу назви: **Клечинъ**, філ.; **1545**, Пам., IV, 2, 103. **Милятин**, маєток; Волинь; **1598**, Кр. II, 707. **Бродов**, філ.; **1603, II пол. XVI – I** пол. **XVII ст.**, ООстр, 93. **Ковчинъ**, маєтність; Глухів; **1723**, УПП, 211. **Бабин** (Babin); філ. біля Косова; **1893**, SORG, 267. Звичайно, значно більше зафіксовано мікротопонімів пізнього періоду, зокрема початку XX ст.: **Гарбузинъ**, ур.; Звенигородка; **1917**, СпКГ, 631. **Радча**, ур.; Житомирський; **1911**, СпВолГ, 332. **Огурково**, філ.; Проскурівський; **1903**, ГульдПГПЗ, 143, 144. **Перепаровъ**, філ.; Луцький; **1911**, СпВолГ, 304. **Тугановъ**, ур.; Новоградволинський; **1911**, СпВолГ, 400.**Ульяновъ**, філ.; Ізяславський; **1911**, СпВолГ, 404. **Урсовъ**, філ.; Староконстантинівський; **1911**, СпВолГ, 406. **Фердинандовъ**, філ.; Дубенський; **1911**, СпВолГ, 408. **Целиновъ**, філ.; Новоградволинський; **1911**, СпВолГ, 420. **Черняковъ**, філ.; Володимирволинський; **1911**, СпВолГ, 426. **Черняховъ**, філ.; Острозький; **1911**, СпВолГ, 424. **Шпановъ**, філ.; Ровенський; **1911**, СпВолГ, 434. **Ботинъ**, ферма; Луцький; **1911**, СпВолГ, 34. **Валюнинъ**, ферма; Староконстантинівський; **1911**, СпВолГ, 48. **Ворчинъ**, філ.; Володимирволинський; **1911**, СпВолГ, 66. **Гутвинъ**, філ.; Ровенський; **1911**, СпВолГ, 102. **Гуцинъ**, філ.; Володимирволинський; **1911**, СпВолГ, 102. **Досинъ**, філ.; Ізяславський; **1911**, СпВолГ, 114. **Эльцынъ**, філ.; Канів; **1917**, СпКГ, 857. **Артемово**, ур.; Новоградволинський; **1911**, СпВолГ, 12. **Дяченків**, вис.; Київська округа; **1926**, СПКО, 15. **Барбаровъ**, ферма; Радомишль; **1917**, СпКГ, 1210. **Гримово**, ферма; Радомишль; **1917**, СпКГ, 1254. **Давиденковъ**, вис.; Київ; **1917**, СпКГ, 235. **Круців**, вис.; Київська округа; **1926**, СПКО, 15. **Крукова**, філ.; Тараща; **1917**, СпКГ, 1505. **Левково**, філ.; Тараща; **1917**, СпКГ, 1474. **Массевъ**, ур.; Київ; **1917**, СпКГ, 84. **Матушовъ**, філ.; Луцький; **1911**, СпВолГ, 244. **Маціовъ**, пос.; Ковельський; **1911**, СпВолГ, 246. **Молчановъ**, прис.; Володимирволинський; **1911**, СпВолГ, 258. **Наказовъ**, ур.; Ровенський; **1911**, СпВолГ, 266. **Синяковъ**, філ.; Луцький; **1911**, СпВолГ, 360. **Редвановъ**, філ.; Новоградволинський;

1911, СпВолГ, 334. **Романовъ**, філ.; Ізяславський; **1911**, СпВолГ, 340. **Житинъ**, філ.; Ровенський; **1911**, СпВолГ, 126. **Изабелинъ**, філ.; Ізяславський; **1911**, СпВолГ, 152. **Кустинъ**, філ.; Ровенський; **1911**, СпВолГ, 204. **Ладинъ**, х.; (ур. Масюково); Гадяцький у.; **1904**, СпПолтГ, 18. **Люберинъ**, філ.; Радомишль; **1917**, СпКГ, 1216. **Любчино**, філ.; Звенигородка; **1917**, СпКГ, 671. **Марининъ**, філ.; Канів; **1917**, СпКГ, 741. **Марцелинъ**, філ.; Ровенський; **1911**, СпВолГ, 242. **Марусино**, філ.; Новоградволинський; **1911**, СпВолГ, 242. **Наренчинъ**, філ.; Дубенський; **1911**, СпВолГ, 268. **Наталинъ**, філ.; Новоградволинський; **1911**, СпВолГ, 268. **Радзиминъ**, філ.; Острозький; **1911**, СпВолГ, 330. **Рачинъ**, філ.; Дубенський; **1911**, СпВолГ, 334. **Терчинъ**, філ.; Ровенський; **1911**, СпВолГ, 394. **Толпыжинъ**, ферма; Дубенський; **1911**, СпВолГ, 396. **Хилинъ**, філ.; Ровенський; **1911**, СпВолГ, 412. **Хмуринъ**, філ.; Липовець; **1917**, СпКГ, 881. **Янинъ**, філ.; Володимирволинський; **1911**, СпВолГ, 444. **Альбинъ**, філ.; Ровенського; **1911**, СпВолГ, 8. **Антонинъ**, філ.; Ровенський; **1911**, СпВолГ, 10. **Шубинъ**, філ.; Кам'янець-Подільський; **1903**, ГульдПГПЗ, 53. **Лисичинъ**, філ.; Дубенський; **1911**, СпВолГ, 214. **Матчинъ**, філ.; Новоградволинський; **1911**, СпВолГ, 244. **Надеждино**, ферма; Дубенський; **1911**, СпВолГ, 266. **Ольгино**, філ.; Умань; **1917**, СпКГ, 1647. **Сакулина**, філ.; Бердичів; **1917**, СпКГ, 279. **Сашинъ**, філ.; Новоградволинський; **1911**, СпВолГ, 352. **Теолинъ**, філ.; Липовець; **1917**, СпКГ, 925. **Теолинъ**, філ.; Липовець; **1917**, СпКГ, 998. **Адольфовъ**, філ.; Ровенський; **1911**, СпВолГ, 4. **Азарова**, лѣсна сторожка. Житомирський; **1911**, СпВолГ, 4. **Альфредовъ**, філ.; Новоградволинський; **1911**, СпВолГ, 8. **Баевъ**, філ.; Луцький; **1911**, СпВолГ, 14. **Боровикова**, філ.; Звенигородка; **1917**, СпКГ, 703. **Вильмазовъ**, філ.; Дубенський; **1911**, СпВолГ, 58. **Вицентово**, філ.; Ізяславський; **1911**, СпВолГ, 58. **Гладышово**, філ.; Радомишль; **1917**, СпКГ, 1276. **Дубово**, філ.; Радомишль; **1917**, СпКГ, 1187. **Звѣровъ**, полустанок; Луцький; **1911**, СпВолГ, 144. **Кліоново**, філ.; Канів; **1917**, СпКГ, 740. На сучасному етапі засвідчено аналогічні мікротопоніми: **Будаків** – частина с. Віжомля. **Кільчин** – болотиста низовина с. Віжомля. **Коблів** – назва лісу на заході від села Прилбичі. **Лінькова** – гора с. Віжомля. **Мальків** – назва нив на захід від сільських забудов села Прилбичі. **Редьків** – пасовище с. Віжомля. **Рудків**– частина села Рогізна. **Щедрів** – поле на півдні села Прилбичі. **Матвієве** – болото с. Віжомля.

Цікавим є той факт, що на рівні мікротопонімії ще збереглися назви-словосполучення, в яких не відбулася субстантивація: **Бабинъ-Мостъ**, ур.; Ровенський; **1911**, СпВолГ, 12.**Бабина-Гора**, ур.; Ізяславський; **1911**, СпВолГ, 12. **Бабины Лозы**; філ.; Тараща; **1917**, СпКГ, 1522. **Басовъ-Кутъ**, філ.; Ровенський; **1911**, СпВолГ, 18. **Гуковъ-Гай**, філ.; Кременецький; **1911**, СпВолГ, 98. **Клин Грицанів**, вис.; Київська округа; **1926**, СПКО, 60. **Малиновъ Островъ**, обитель; Стародубський пов.; **1799–1801**, ОЛУ, 144. **Машів-Фольварк**, філ.; Київська округа; **1926**, СПКО, 62. **Саево-Болото**, вис.;

Радомишль; **1917**, СпКГ, 1157. Такого типу є назви і тепер: **Кушиків Став** (Віжомля, Лв.) **Кушиків Ліс** (Віжомля, Лв.); **Канюкова Кирниця** (Віжомля, Лв.); **Тимурова Фігура** (Віжомля, Лв.), **Казікова Дебра** (Рогізно, Лв.) – ліс, який був власністю польського шляхтича Казимира. **Борисова Криниця** (Віжомля, Лв.) **Кушикові Долини** (Віжомля, Лв.); **Бригалєвичів Став** (Віжомля, Лв.); **Фурійова Терня** (Віжомля, Лв.) – глибока дорога с. Віжомля, по боках якої росте тернина. **Фітькове Поле** (Топільниця, Лв.) – назва поля. **Хрінчикове Поле** (Топільниця, Лв.) – назва поля; **Яндрухів Рів** (Старичі, Лв.) – назва долини. **Яськова Гора** – частина села (Дрогомишль, Лв.). **Цюрякові Корчі** – лаз (Тисовиця, Лв.).

Якщо ойконіми та мікротопоніми на -ин та -ів становлять значний відсоток від загальної кількості відповідних онімів, то назви мікрооб'єктів, які б утворилися за допомогою форманта *-*jь*, фактично нема. Це пояснюється тим, що самі прикметники на *-*jь* пік своєї продуктивності пережили в далекому минулому, і їх замінили посесиви на -ин та -ів. Відповідно загальномовне явище позначилося і на топонімному рівні.

2. Genetivus possesivus

Родовий належності в граматиці розглядають як синтаксичну конструкцію, в якій форма родового відмінка вказує на особу, якій щось належить [*Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* 2003: 194; Курило 2004: 156–157]. Для української ойконімної системи така граматична реалізація належності не поширена, однак для мікротопонімії такий спосіб вираження посесивності актуальний і до сьогодні. В топонімії України зафіксовано родовий належності чоловічого, жіночого родів і форми множини. Об'єкти, номіновані прізвищами жінок, чоловіків в родовому належності невеликі, це в основному хутори, присілки, фільварки тощо. Сьогодні такі об'єкти кваліфікуємо як мікротопоніми, однак на ранішому історичному зрізі (напр., XVIII –XIX ст.) це були в першу чергу поселення, тому їх можна трактувати як ойконіми. Про це детальніше [Купчинська 2011; Купчинська 2012]. Genetivus possessivus в топонімії на сучасному етапі функціонує тільки на мікротопонімному рівні, це пояснюється в першу чергу тим, що назви мікрооб'єктів дуже близькі до апелятивів, і тому в мікротопонімії відбита загальномовна тенденція щодо родового належності. **Вальовки** (Страдч) – ферма, яка належить власнику на прізвище Вальовка. **Івана Кривого** (Страдч, Лв.) – криниця, яка знаходиться біля подвір'я Івана Кривого; **Миколи** (Страдч, Лв.) – магазин, власник Микола; **Двір Петрика** (Ямельня, Лв.) – обійстя, двір, де проживав відомий у селі чоловік Петро, з асу його смерті, його родину називають на прізвисько Петрик. **Пивничка Ані** (Ямельня, Лв.) – кафе. **Ферма Шуркового Стефці** (Ямельня, Лв.) –

господарство чоловіка на ім'я Степан Шурко. **Двір Хомових** (Воля-Добростанівська, Лв.) – назва двору. **Млин Миклуша** (Кам'янобрід, Лв.**)** – назва млина. **Яма Данилого** (Кам'янка, Лв.), **Яма Гаврилого** (Кам'янка, Лв.), **Яма Олексиного** (Кам'янка, Лв.) – назви ям. **Коніського ліс** (Топільниця, Лв.), **Піхоцького Ліс** (Топільниця, Лв.) – назва лісів. **Скоропадихи** (Турка, Лв.) – назва саду. **Каплиця Шкити** (Рибник, Лв.) – каплиця. **Пана Баранського** (Ралівка, Лв.) – фільварок. **Пили́па Мудрого Ліс** (Тернавка, Лв.) – лаз **Луцихи** (Жирівське, Лв.) – магазин **Максимовича** (Жуличі, Лв.) – кафе-бар. **Петрусє** (Бринці-Церковні, Лв.) – магазин. **Пікулової Галі** (Кнісело, Лв.) – магазин. **Федорака** (Дев'ятники, Лв.) – магазин.

3. Посесивність географічних назв на -івка

Гумецька Л.Л., посилаючись на дослідників слов'янської топонімії Ф. Міклошича, Я. Карловича, О. Селищева, В. Ташицького, котрі вважали, що географічні назви на -овка є вторинними, вони утворилися від назв на -ово, коли з'являлася потреба поряд з існуючою оселею назвати нову, не обов'язково меншу, але пізнішу, акцентує на думці З. Штібера, який вважав, що місцеві назви на -овка могли і не мати передумовою вихідних назв на -ово, а могли утворюватися безпосередньо від назв осіб та означати просто якусь невеличку оселю [Гумецька 1958]. Цей тип назв дуже поширений на українській території, про це свідчить як ойконімія, так і мікротопонімія. Слід зазначити, що серед ойконімів на -івка нема архаїзмів, вони були результатом середньої та пізньої доби формування ойконімікону України, що ж до мікротопонімії, то цей спосіб номінації мікрооб'єктів популярний і на сучасному етапі: **Вибадівка** (Прилбичі, Лв.) – назва частини села. **Мазорівка** (Ямельня, Лв.) – одна із частин села. **Михайлівка** (Корналовичі, Лв.) – фільварок. **Цоліганівка** (Турка, Лв.) – назва поля. **Курівка** (Прилбичі, Лв.) – назва кутка села. **Мар'янівка** (Прилбичі, Лв.) – назва частини села. **Гаврилівка (**Віжомля, Лв.) – орні землі.

4. Посесивність географічних назв на –иха

Суфікс -иха служить для творення назв жінок за їх чоловічими відповідниками, дериватам із цим суфіксом властивий знижений відтінок семантики, існують утворення на -иха із значенням посади, професії жінки, яким властивий відтінок фамільярності [Дідківська, Родніна 1982: 54]. Незважаючи на те, що нема єдиної думки щодо походження та функціонування суфікса -иха на території Славії (В.О. Горпинич зараховує цю морфему до

слов'янських [Горпинич 1999: 37], П. Смочинський уважає, що це суфікс є загальнослов'янським [Smoczyński 1963: 53], а Ф. Славський у „Нарисі праслов'янського словотвору" стверджує, що нема праслов'янських прикладів із цим формантом, і він є продуктивним лише у деяких слов'янських мовах, особливо в російській, де з його допомогою утворюються назви жіночої статі від відповідних чоловічих імен [*Słownik prasłowiański* 1974, t. 1: 73]). На онімному рівні деривати на -иха в основному репрезентують антропонімію, зокрема андронімію, при чому неофіційні назви – прізвиська [Чучка 1979: 152–159; Пахомова 1984: 52–54; Шеремета 2000: 170–173]. Щодо ойконімного рівня, то географічні назви -иха творилися лексико-семантичним способом – шляхом топонімізації онімної лексики (андронімів). Певна кількість андронімів утратила свою функцію і перейшла в ойконімну номенклатуру. Так, наприклад, Юрчиха – назва поселення, де колись проживала Юрчиха, жінка Юрка. Географічні назви на -иха належать до відантропонімних ойконімів вторинної деривації. На сучасному зрізі зафіксовано небагато ойконімів на -иха (≈ 100 одиниць), однак мікротопонімів цього типу репрезентовано величезний масив: **Бараниха** (Синьковичі, Лв.) – пасовище. **Бирчиха** (Стоянів, Лв.) – поле. **Грициха** (Стоянів, Лв.) – куток села. **Дашиха** (Зубейки, Лв.) – поле. **Журавлиха** (Полове, Лв.) – горб. **Хамиха** (Прилбичі, Лв.) – частина села. **Гнатиха** (Вороняки, Лв.) гора. **Романи́ха** (Колтів, Лв.) – сіножать. **Саганиха** (Вороняки, Лв.) – гора. **Хомиха** (Вороняки, Лв.) – гора.

5. Посесивність географічних назв на -щина

Суфікс -щина може вживатись як на апелятивному рівні, так і на онімному. Цей суфікс в ойконімії використовується відносно рідко, що зумовлено його значенням: він, як правило, позначає населений пункт чи певну територію, заселену представниками або нащадками якогось роду. Як зазначає Поляруш Т. [Поляруш 1976: 204], він утворився внаслідок морфологічної абсорбції прикметникового суфікса -ськ- та іменникового -ина- : Бехтерський – Бехтерщина. В українській мові цей суфікс продуктивний у назвах макротериторій : Полтавщина, Київщина, Звенигородщина і т.п. Крім того, в XVI–XVIII ст. відомі топоніми на -щина, які означали групу поселень – володіння одного власника, кожне з яких могло мати свою окрему назву: Хованщина, Ромодановщина, Уваровщина. На загальномовному рівні назви на -щина виражають відому в лексиці тенденцію до універбації – явища лексичного „ущільнення" складених назв, яке в суфіксальному утворенні приводить до втрати одного із компонентів і до зміни його афіксом на зразок Михайлівський хутір – Михайлівщина, колгоспівське поле – Колгоспівщина [Поляруш 1976: 204]. Як зазначає Поляруш Т., основни-

ми причинами, що зумовили спад продуктивності географічних назв на -щина були: невідповідність між традиційним значенням, яке закріпилося за великою частиною таких назв („власність когось”), та новим суспільним ладом, що знищив приватну власність на землю;невеликі розміри поселень з назвами на -щина, що призвело до злиття їх з іншими населеними пунктами. З лінгвістичних факторів певну роль у цьому процесі відіграла складність, незручність прикметникових утворень від ойконімів на -щина (пор. Іскрисківщина – Іскрисківщиський, Косівщина – Косівщинський, Яснопільщина – Яснопільщанський), суспільна потреба в яких досить велика (назви сільрад, колгоспів, шкіл і т.п. [Поляруш 1976: 204]. Сучасна ойконімія виразно демонструє тенденцію до значного зменшення назв на -щина та -івщина [Редьква 2009: 228–229]. **Бондарівщина**, х., Хорол, **1787**, ОКН, 241. **Бубновщина**, х., Пирятин, **1787**, ОКН, 242. **Глумовщина**, х., Пирятин, **1787**, ОКН, 245. **Дречківщина**, х., Хорол, **1787**, ОКН, 131. Куренівщина, частина Києва, **1787**, ОКН, 42. **Ліплявщина**, х., Золотоноша, **1787**, ОКН, 257. **Луговщина Марковскаго**, х., Ромни, **1799–1801**, ОЛУ, 162. **Маіорщина**, х., Пирятин, **1799–1801**, ОЛУ, 162. **Наумовщина** ур., Голтва, **1787**, ОКН, 244. **Оріховщина** ур., Хорол, **1787**, ОКН, 268. **Пелехівщина**, х., Хорол, **1799–1801**, ОЛУ, 172. **Федоровщина,** х., Хорол, **1799–1801**, ОЛУ, 171. На сучасному етапі такий спосіб номінації мікрооб’єктів у Львівській області не дуже популярний: **Бандрівщина** (Корналовичі, Лв.) – ліс. **Пивовщина** (Себечів, Лв.) – частина села. **Попівщина** (Велика Горожанна, Лв.) – частина села. **Попівщина** (Вербіж, Лв.) – поле. **Поплавщина** (Тур’є, Лв.) – орне поле. **Блажівщина** (Тур’є, Лв.) – поле. **Вітівщина** (Винники, Дрогобицький, Лв.) – ліс. **Ватащина** (Головецьке, Лв.) – болотиста місцевість. **Профектовщина** (Кульчиці, Лв.) – пасовище.

6. Посесивність географічних назв на -иця

Суфікс -иця активно функціонує на апелятивному рівні, виконуючи ряд словотвірних функцій [Білоусенко, Німчук 2002; Синявський 1941; Rzetelska-Feleszko 1978; Брус 2001; Семенюк 2007], він також добре представлений і в онімії, зокрема у гідронімах та ойконімах, інколи – антропонімах.

Лексико-семантичний аналіз українських ойконімів на -иця засвідчив, що цього типу географічні назви різного наповнення: утворювалися здрібнілі ойконіми від уже існуючих на означення менших чи нових; проявлялася їх релятивність (названі особи в ойконімах могли бути першопоселенцями нововиниклих поселень); відбувалася субстантивація прикметникових основ; утворювалися зменшено-пестливі назви; частина ойконімів на -иця виникла шляхом трансонімізації назв гідрооб’єктів на суміжні поселення; відбувалася онімізації апелятивів (див. детальніше [Михайличенко 2011].

Дуже обмежена кількість ойконімів на -иця, які можна розглядати як посесивні назви, це ті, в основах яких засвідчені власні назви людей, напр., **Василиця**, Кв., **1946**, УкрАТП, 1867. **Ганьковиця**, Зк., **1946**, УкрАТП, 306. **Іваниця**, См., **1946**, УкрАТП, 1027. **Іваниця**, Чрг., **1946**, УкрАТП, 418. **Климовиця**, Зк., **1946**, УкрАТП, 161. **Хотовиця**, Тр., **1946**, УкрАТП, 1451. Що ж до мікротопонімії, то нам не вдалося виявити ні однієї назви на -иця, яку б можна було кваліфікувати як присвійну, усі вони відображають ті аспекти, про які йшлося щодо ойконімії: **Солониця** (Винники, Дрогобицький, Лв.) – яр. **Стариця** (Головецьке, Лв.) – ручай. **Ведмедиця** (Арламівська Воля, Лв.) – вулиця. **Хоросниця** (Твіржа, Лв.) – струмок. **Гречаниця** (Плешевичі, Лв.) – орне поле. **Піддовжниця** (Бусовисько, Лв.) – місце, де ростуть ягоди. **Гукальниця** (Віжомля, Лв.) – горб. **Заросниця** (Новосілки, Лв.) – чагарник. **Голиця** (Тисовиця, Лв.) – гора, непридатна земля. **Стрильниця** (Ралівка, Лв.) – лука. **Пожирниця** (Корналовичі, Лв.) – орне поле. Усе це свідчить про те, що посесивність не характерна для дериватів на -иця як на апелятивному рівні, так і на онімному, особливо коли це стосується сучасного хронологічного зрізу.

Отож, маємо багато спільного у способах вираження посесивності як на рівні ойконімії, так і на рівні мікротопонімії: в першу чергу це проявляється у назвах на -ин, -ів, які традиційно є посесивами, що й підкріплюється апелятивним рівнем. Що стосується присвійних назв на **jь*, то, звичайно, вони збереглися лише на ойконімному рівні в зв'язку з їхньою архаїчністю. Посесивність виражається родовим належності на проміжному етапі між апелятивами та онімами, тому цей спосіб вираження характерний для мікротопонімії. Щодо назв на -івка, -иха, -щина, -иця, то ці оніми присвійність виражають лише частково, тому не такі поширені на території України.

Список скорочень

вис. – висілок
Зк. – Закарпатська область
Кв. – Київська область
Лв. – Львівська область
пос. – поселення
прис. – присілок
См. – Сумська область
Тр. – Тернопільська область
ур. – урочище
філ. – фільварок
х. – хутір
Чрг. – Чернігівська область

Джерела та їх скорочення

АЛМ – Акты литовской метрики, собранные Ф. И. Леонтовичем, 1896–1897, Варшава, Вып. 1–2.

Арх – Архив Юго-Западной России, издаваемый Временной комиссией для разбора древних актов, Київ 1859–1914, Ч. I–VIII.

ВілД – Ярослав Федорук. Віленський договір 1856 року. Східноєвропейська криза і Україна в середині XVII століття, Київ 2011.

Гал. л. – Сводная галицко-русская летопись с 1600 по 1700 год, составил А.С. Петрушевич. – Литературный сборник, Львов, 1874.

ГульдПГПЗ – Помѣстное землевладѣніе въ Подольской губернии.составил В.К. Гульдман, Каменецъ Подольскій, 1903.

ДМВН XVII – Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. (Збірник актових документів), Київ 1981.

ЕД УАТУ – Електронний довідник.Україна. Адміністративно-територіальний устрій. http://gska2.rada.gov.ua/pls/z7502/a002

Ж – Жерела до історії України-Руси / Ком. Археогр. Наук. Т-ва ім. Шевченка, Львів 1895–1900, Т. 1–3; Львів 1903, Т. 7.

ЙФМ – Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Покажчик населених пунктів / відп. ред. П. Захарчишина, Київ 1965.

ККПС – Книга Київського Підкоморського суду (1584–1644) – Київ 1991.

Клеп. – Клепатский П.Г. Очерки из истории Киевской земли. – Литовский период, Одесса 1912, Т. I.

Кр.II – Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років, Львів 2008.

ЛО – Львівська область. Адміністративно- територіальний поділ на 1 січня 1966, Львів.

ЛШ – Schematismus… archidiaeceseos metropolitane graeco-catholicae Leopoliensis pro anno Domini 1861.– Leopoli, 1861; Schematismus… Metropolitan-Consistorium untersteher den Volksschulen für das Jahr 1863. Lemberg, 1863. Шематизм архидієцезії греко-католицької Львівської на рік 1882, Львів (1882); Шематизм Львівської архієпархії на рік 1931–1932, Львів 1931.

ОКН – Описи Київського намісництва 70–80 років XVIII ст., за ред. П. С. Соханя, Київ 1989.

ОЛУ – Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст., Київ 1997.

ОпДД – Опись документовъ и дѣлъ, хранящихся въ сенатскомъ архивѣ. Отдѣлъ III-й. Т.II, Санкт-Петербург 1911.

ОпДА – Опись дѣлъ архива государственнаго совѣта. Т. VI.. Дѣла государственнаго совѣта съ 1863 по 1866 годъ, Санкт-Петербург 1911.

ООстр – Описи Острожчини другоъ половини X VI – першоъ половини XVII столыття. Серія: історичні джерела. Том I. Упорядник В. Атаманенко; редактор Л. Винар, Острог 2004.

Пам. – Памятники, изданные Временной комиссией для разбора древних актов, Київ 1848–1859, Т. I–IV.

ПКВГ – Памятная книжка Волынской Губерніи на 1898 годъ. Изданіе Волынскаго Губернскаго Статистическаго комитета. – Житомиръ 1898, Отдѣлы I–IV.

ПШл – Сергій Лисенко, Євген Чернецький. Правобережна шляхта. Кінець XVIII – перша половина XIX ст. Довідник,Біла Церква 2007.

РИБ – Русская историческая библиотека. Литовская метрика, Петербург 1903, Т. XX; Санкт-Петербург 1910, Т. XXVII; Юрьев, 1914, Т. XXX; Пг., 1915., Т. XXXIII.

Скочиляс – Скочиляс І. Генеральні візитації Київської унійної метрополії XVII – XVIII століть. Львівсько-Галицько-Кам'янецька єпархія. Т. 2: Протоколи генеральних візитацій, Львів 2004.
СпВолГ – Списокъ населенныхъ містъ Волынской губерніи. Изданіе Волынскаго Губернскаго Статистическаго Комитета, Житоміръ 1911.
СПКО – Список поселень Київської округи, Київ 1926.
СпКГ – Списокъ населенных мѣстъ Кіевской губерніи. Изданіе Кіевскаго Губернскаго Статистическаго Комитета, Кіевъ 1900.
СШ – Шематизм… єпархії станіславівської на рік… 1931, Станіславів 1931.
УкрАТП – Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. – Київ, 1947.
УПП – Універсали Павла Полуботка (1722–1723). Матеріали до українського дипломатарію. – Київ 2008.
ЦДІАЛ – Центральний державний історичний архів України у Львові.
AGZ – Akta Grodzkie i Ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie, wyd. L. Tatomir, F.X. Liske, A. Prochaska, Lwów, 1865–1935, T. 1–20.
AS – Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie, Lwów, 1890, T. 3; 1890, T. 4; 1910, T. 6.
MS – Monumenta Confraternitatis stauropigianae Leopoliensis. Edidit W. Milkowicz, Leopolis, 1895, T. I.
SORG – Special orts repertorium vom Galizien. Neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der Volkszahlung von 31 Dezember 1890, Wien1893.
ŹDź – Źródła dziejowe, 1877–1894, Warszawa, T. 5–22.

Література

Білоусенко Петро, Німчук Василь, 2002, *Нариси з історії українського словотворення (суфікс -иця)*, Київ–Запоріжжя.

Брус Марія, 2001, *Загальні жіночі особові номінації в українській мові в XVI–XVII ст.: Словотвір і семантика*, Івано-Франківськ.

Горпинич Володимир, 1999, *Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір*, Київ.

Гумецька Лукія, 1958, *Нарис словотворчої системи української актової мови XIV–XVII століть*, Київ.

Дідківська Людмила, Родніна Лідія, 1982, *Словотвір*, *синонімія*, *стилістика*, Київ.

Категория бытия и обладания в языке, 1977, Москва.

Категория посессивности в славянских и балканских языках, 1989, Москва.

Купчинська Зоряна, 2009, *Просторо-часовий вимір української ойконімії: система і тенденції*, „Вісник ЛНУ ім. І.Франка", серія філологічна, вип. 46, частина 2, Львів, 83–91.

Купчинська Зоряна, 2011, *Genetivus possessivus в ойконімії України (назви жіночого роду)*, „Наукові записки", серія: філологічні науки: мовознавство, вип.100, Кіровоград, 98–101.

Купчинська Зоряна, 2012, *Ойконімія України XVIII–XX ст. з родовим належності*, „Вісник ЛНУ ім. І.Франка", серія філологічна, вип. 56, частина 1, Львів, 264–272.

Курило Олена, 2004, *Уваги до сучасної української літературної мови*, Київ.

Михайличенко Наталія, 2011, *Структурно-семантичні типи українськиї ойконімів із формантами -ець, -иця*, Львів.

Пахомова Світлана, 1984, *Як іменували жінку в Давній Русі*, „Українська мова і література в школі" 5, 52–54.

Писаркова Катерина, 1974, *Посессивность как грамматическая проблема (на примере польского языка)*, „Грамматическое описание славянских языков. Концепции и методы", Москва, 171–176.
Поляруш Тамара, 1976, *Словотворчі моделі на -щина в різних топонімних класах, „Питання сучасної ономастики"*, Київ, 203–212.
Редьква Ярослав, 2009, *Регіональна історична ойконімія як свідчення еволюції слов'янських мов (на прикладі топоформанта -щина)*, „Розмаїття думки і слова. Актуальні проблеми розвитку та функціонування української мови", Чернівці, 225–237.
Селиверстова Ольга, 1983, *Экзистенциальность и посессивность в языке и речи*, Москва.
Семенюк Світлана, 2007, *Формування словотвірної підсистеми фемінітивів до чоловічих особових назв за соціальним станом у новій українській мові*, „Українська мова" 4, 65–75.
Синявський Олексій, 1941, *Норми української літературної мови*, Львів.
Теория функциональной грамматики. Локативность. Бытийность. Посессивность. Обусловленность, 1996, Санкт-Петербург.
Чинчлей Корнелия, 1990, *Типология категории посессивности*, Кишинев.
Чучка Павло, 1979, *Словотвір українських андронімів*, „Питання словотвору", Київ, 152–159.
Шеремета Світлана, 2000, *Дві продуктивні моделі в антропонімії волинської частини Тернопільщини*, „Українська пропріальна лексика", Київ, 170–173.
Encyklopedia językoznawstwa ogólnego, 2003, Kazimierz Polański (red.), Wrocław–Warszawa–Kraków.
Słownik prasłowiański, 1974, Tadeusz Lehr-Spławiński (red.), Warszawa, t. 1.
Smoczyński Paweł, 1963, *Słowiańskie imiona pospolite i własne z podstawowym -ch- w części sufiksalnej*, Łódź.
Rzetelska-Feleszko Ewa, 1978, *Rozwój i zmiany toponimicznego formantu -ica na obszarze zachodniosłowiańskim*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk.

Zoryana Kupchynska

The Ways of Expressing Possessive (Possessivus) in Microtoponymy and Place Names of Ukraine

(Summary)

Possessive is realized in the language in different ways at its numerous levels. Toponymy system of Ukraine represents mainly possessive names which have been formed on the basis of combination of possessive adjective and a noun. Belonging of geographical object was expressed not only by possessives ending in *-jь, *-*in*ъ, *-*ov*ъ/-*ev*ъ but also by place names of the other types: -івка (Василівка), -щина (Романівщина), -иха (Юрчиха), -івці (Гринівці), -инці (Кузьминці), -иця (Тарасиця). The ways of expressing possesive (possesivus) at the level of place names and microtoponymy have much in common: it is best revealed in the names ending in *-*in*ъ, *-*ov*ъ/-*ev*ъ which are possessives traditionally. Possessive names ending in *-jь remain only at the level of place names due to their archaic character. Possessive is expressed by Genetivus Possessivus at the intermediate stage between appellatives and proper names, that is why Genetivus Possessivus is characteristic of microtoponymy. As to names ending in -івка, -иха, -щина, -иця, these toponyms express possessive (possessivus) only partly, so their functioning on the territory of Ukraine is restricted.

Słowa kluczowe: posesywność, ojkonimia, mikrotoponimy, genetivus possessivus.
Keywords: possessive, place names, microtoponyms, Genetivus Possessivus.